

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

Sofya
21-23 Nisan 2000

Editor
Ali Çaksu

Önsöz
Ekmeleddin İhsanoğlu

PC/1 – 2002/1

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi
Seri No:8

ISBN= 92-9063-108-2 (Türkçe edisyon için)
ISBN= 92-9063-109-0 (Yabancı dil edisyon için)
ISBN= 92-9063-110-4 (Set)

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Satiat ve Kültür
Araştırma Merkezi (İRCİCA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Faks: 0212 258 43 65
E-posta: ircica@superonline.com
Vcb-sitesi: <http://i/ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Tañlak
Kapak: Hatice Polat
Basıldığı yer: Yıldız Matbaacılık, Yayıncılık ve Ticaret A.Ş., 2002, İstanbul

İRCİCA KÜTÜPHANESİ KATALOG FİŞİ

Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
(21- 23 Nisan 2000: Sofya)
Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
Tebliğleri ! editor Ali Çaksu; önsöz Ekmeleddin İhsanoğlu.-
İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merckzi, 2002.

X, 447s.: res., hrt.; 24sım.- (İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak
ve İncelemeleri Dizisi Seri No:8)

ISBN: 92-9063-109-0
1. Medeniyet, İslâm - Balkan Ülkeleri 2. Medeniyet, Türk -
Balkan Ülkeleri, I. K.a. II. Çaksu, Ali (ed.) III. İhsanoğlu,
Ekmeleddin (önsöz) IV. (Seri)

949

ÜSKÜP'TE MEDDAH MEDRESESİ

Muhammed Aruçi

Giriş

İstanbul'dan (1453) 61 yıl önce fethedilen Üsküp (1392), içinde muhtelif medeniyetlerin ve dinî anlayışların yaşadığı bir kültür mozayiciği oluşturan önemli bir bölgedir. Üsküp ve civarı, Osmanlı'nın unutulmaması gereken bir hâtırası olarak korunmaktadır. Bölgenin yerli Müslüman halk ve aydınları Rumeli'ye asırlarca hâkim olan din ve kültüre sahip çıkmaktadır. 1913'ten günümüze kadar bu mücadeleyi sürdürüp başarılı olanlar, haklı olarak, bölgenin yakın tarihine de damgalarını vurmuşlardır. "Bir cennet bahçesinin yeryüzündeki kopyası", ya da Kemal Paşa Zâde'nin ikinci bir tabiriyle "Rumeli'nin Bursa'sı" olan Üsküp, "Selanik, Mitroviça, Belgrad yollarının birleştiği bir şehirdir".¹ Üsküp, Nemanjići iktidarı döneminde olan önemini Osmanlı dönemi esnasında da yitirmemiş, belki de muhtelif dönemlerde Balkanlar'daki İslâm kültürü ve medeniyeti için çok büyük önem arz etmiştir.² Osmanlı kültürü ve medeniyetinin Rumeli'de en geniş ölçüde izlerine sahip bulunan Üsküp 1391 yılının sonlarına doğru (Gliša Elezović'in iddiasına göre 06 Ocak 1392'de) fethedilmiş ve 520 yıl Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin idaresinde kalmıştır.³

Beşyüz yıldan fazla bir süre boyunca her alanda İslâmî kültür ve medeniyetin bir şaheseri halinde yapılaşmaya büyük bir kararlılıkla giden Üsküp'te söz konusu kültür ve medeniyetin damgalarını izlemek mümkündür. Rumeli'de İslâmî mimarisiyle Üsküp kadar Osmanlı kültürü ve medeniyetini arzedene başka bir yerin olduğu da düşünülemez. Camiler, medreseler, türbeler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, bezestenler, Türk kaldırımları, Üsküp kalesi gibi eserler Üsküb'ün tarihteki önemini bugün bile açıkça ortaya koymaktadır. Evliya Çelebi'nin Üsküb'ü ziyareti esnasında "küçük büyük bina ve mescitleri yüzyirmi mihrabdır. Ama kırkbeşinde cuma namazı kılınır." diye kaydedilmektedir. Medreseler arasında Sultan Murat Camii ve Medresesi, Yahya Paşa Medresesi, İsa Paşa Medresesi, Mustafa Paşa Medresesi ve Karlı Zade Medresesi en meşhurları olarak zikredilmektedir. "Yetmiş yerde mektepleri var.

¹ Salih Asım Hacı Rüstembeyoğlu, *Üsküb Tarihi ve Civarı*, Halil Kanun Matbaası, Üsküp 1932, s. 4. Ayrıca Üsküp hakkında bk. Dimitar Čornakov, "Skopje", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1968, VII, 210-214.

² Gliša Elezović, "Turski Spomenici u Skoplju", *Glasnik Skopskog Naučnog Društva - GSND*, Skoplje 1925, Kitap I, s. 135.

³ Üsküb'ün fethi konusu ile ilgili ilmî tartışma hakkında krş. Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 135, 139; Dušanka Bojanić - Lukać, "Kako Turcite go Prezele Skopje (1391)", *Zbornik (Muzej na Grad Skopje)*, Skopje 1965/66, 5-17; Dimitar Čornakov, *a.g.e.*, VII, 211.

Her cami yakınında bir mektep vardır. Koca Mustafa Paşa mektebi en meşhurdur." 4

Ancak, tarih boyunca Üsküp ve civarında yaşanan talihsizlikler yüzünden mimarisinde en geniş ölçüde kayıpların verildiği de görülmektedir. Özellikle 1689'da Avusturyalı kumandan Piccolomini tarafından verilen askeri emirle Üsküb'ün alevler içinde kalması, muhtelif dönemlerdeki savaşlar ve bilhassa Balkan savaşları, Osmanlı'dan sonra yaşanan Krallık Yugoslavya'sı dönemindeki Osmanlı düşmanlığı ve 1945'ten itibaren Yugoslavya Komünist Partisi (KJP) iktidarı tarafından uygulanan altyapı için yeni yapılaşma ve imar planları, 26 Temmuz 1963 sabahındaki korkunç Üsküp depremi ve buna benzer olaylar karşısında Üsküp'teki Osmanlı kültürü ve medeniyetine ait tarihi eserlerin korkunç surette tahrip edildiği müşahade edilmektedir.⁵

Üsküp'teki Osmanlı mimarisinin son dönem araştırmacıları tarafından ilgi görmediği de bir gerçektir. Konu aldığımız "Meddah Medresesi" de bu açıdan gerçek bir talihsizlik yaşamıştır. Krallık Yugoslavya'sı döneminde Gliša Elezović'in "Turski Spomenici u Skoplju"⁶ gibi seri yazıları da olmasaydı, bu tür konularda ciddi bir araştırmanın olmadığı anlaşılacaktır. Salih Asım'ın *Üsküp Tarihi ve Civarı* adlı kitapçığı, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Yugoslavya'ya ait Osmanlı mîmârisi ile ilgili muhtelif çalışmaları⁷ ve iki yıl önce Üsküp'te yayımlanan Lidija Kumbaradži-Bogoević'in Osmanlı mimarisi hakkındaki eseri⁸ konumuza ışık tutmuştur.

Bu çalışmada Üsküp fâtihi Paşa Yiğit zamanında bina edilen Meddah Baba Camii ve Tekkesi'ndeki Meddah Medresesi anlatılmaya çalışılacaktır. Söz konusu tebliğimiz çok detaylı bir araştırma olmak iddiasında değildir. Gayemiz, elimizdeki sınırlı malzemenin, bibliyografyanın, Medrese'de son dönemlerde bizzat okuyanlardan alınan şifâhî bilgilerin ve toplayabildiğimiz birkaç resim desteği ışığında Meddah Medresesi'nin Üsküb'ün en eski dönemlerine ait bir medrese (ya da mektep) olduğunu ve özellikle Osmanlı dönemi sonralarına ait dönemlerde bu kültüre ve medeniyete olan katkılarını sunmaktan ibarettir.

4 Evliya Çelebi'nin Üsküp ziyareti esnasında yazdıkları hakkında tafsilat için bk. Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman), İstanbul 1970, IX, 97-99, 100, 101-108.

5 Krş. Semavi Eyice, "Üsküp'de Türk Devri Eserleri", *Türk Kültürü*, Ankara 1963, S. 11, s. 20, 24; Behicüddin Şehabi, "Üsküp'te 1912-1990 Tarihleri Arasında Yıkılan veya Yıkılmaya Maruz Kalan Camiler", *el-Hilâl*, Üsküp 1991, IV/33, s. 20; Bahri Aliu, "İsa Begova Medresa Nekat i Sad", *Islam u Zapadnom Svijetu*, Zagreb 1997, s. 56.

6 *Glasnik Skopskog Naučnog Društva - GSND*, Skopje 1925, Kitap I.

7 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, İstanbul 1972, II, 557-558; a. mlf., *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Yugoslavya*, İstanbul 1981, III/3, s. 247, 290, 291; a. mlf., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1957, III/160.

8 Lidija Kumbaradži-Bogoević, *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, Skopje 1998, s. 91-92, 132.

Paşa Yiğit ve Meddah Baba

Üsküb'ün fethi esnasında (1391/92) Paşa Yiğit ve Meddah Baba isimlerine rastlanmaktadır. Birincisi Üsküb'ü fetheden kumandan, ikincisi de onun hocası ve şeyhi Meddah Baba'dır. Halk arasında ve ilmî araştırmalar seviyesinde Paşa Yiğit ve Meddah Baba arasında bir benzerlik ve iltibas olduğu görülmüşse de, her ikisinin de ayrı ayrı ve efsanelerden uzak birer tarihî kişiliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Paşa Yiğit ismine bir çok yerde ve belgede rastlanmaktadır. Balkan asıllı araştırmacılar tarafından "İfğit", "İgigita", "İt Beg", "Paşa İt Beg" gibi muhtelif isimlerle zikredilmektedir. Latince kaynaklarda "Passa Ythus", "Basaitus" ve benzeri isimler görülmektedir.⁹

Paşa Yiğit'in bir lakab değil, onun özel ismi olduğu da açıkça anlaşılmaktadır. Salih Asım'ın kaydettiğine göre: "Yiğit Mehmet Paşa: Türk tarihlerinde Paşa Yiğit Mehmet nâmıyla muharrerdir. Üsküb'ün fâtihtir. Uzun müddet Üsküb ve civarı kumandan ve muhafızlığında bulunmuş iken vefat ederek Meddah Medresesi avlusundaki mahsûsî türbesinde medfundur; Meddah Camii'nin bânîsidir. Nâmına mahallesi dahî vardır."¹⁰ Bu sözler söz konusu iltibası ortadan kaldırmaktadır.

Yine Ayverdi'nin takdim ettiği bilgilere dayanılarak Paşa Yiğit'in "tarihçe malûm ve meşhur" bir kişi olduğuna işaret edilmektedir. "Saruhan'daki göçer konarların Menemen ovasında kışladıkları ve orada cârî tuz yasağını kabul etmedikleri için Yıldırım Bayezid'in, oğlu Ertuğrul'a emir vererek oradan kaldırtıp Filibe (Plovdiv) civarına iskân ettiğini ve onlara orada Saruhan Beyi dendiğini" ve Paşa Yiğit'in Saruhan Türklerinin "ulu"su olduğunu öğreniyoruz.¹¹ Muhtelif Türk tarihçilerden yapılan nakillere dayanılarak, "Paşa Yiğit Bey'i ki İshak Bey'in efendisidir ve atası gibidir", "Üsküb şehrinin ve tevâbi'inin eyâlet ve hükûmetini Paşa Yiğit nâm emîr-i namdâra ki İshak Bey'in efendisi ve mürebbîsidir" gibi ifadelerden Paşa Yiğit'in İshak Bey'in efendisi, İshak Bey'in ise esir alınmış bir kişi, ya da Paşa Yiğit'in evlatlığı olduğu anlaşılmaktadır.¹² Paşa Yiğit'in kabri ve türbesi de cami avlusunda bulunmaktadır.

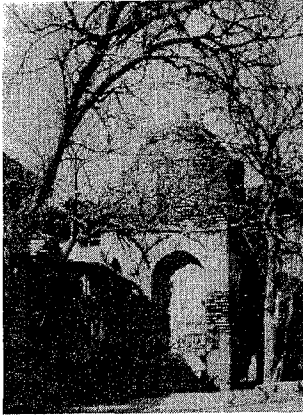
Türbeye bakılacak olursa (her ne kadar son dönemlerde tamir görmüşse de), 15. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır. Türbe direklerinin birinde daha geç

⁹ Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 140.

¹⁰ Salih Asım, *a.g.e.*, s. 21.

¹¹ Krş. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, 557-558; Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 140.

¹² Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, II, 558.

Resim 1
Üsküp depreminden önce (1963)
Paşa Yiğit Türbesi

bir döneme ait siyah renkte "Yiğit Mehmet Paşa Türbesi" yazısının olduğu zikredilmektedir. 26 Temmuz 1963 sabahındaki korkunç Üsküp depreminden sonra türbeden bir iz kalmamıştır, ancak aynı yerde kabri mevcuttur.¹³

Osmanlı dönemi sonrası, Meddah Medresesi başmüderrislerinden biri olan Abdülfettah Rauf (Fettah Efendi)¹⁴ tarafından "Paşa Yiğit" unvanı ile bir şiir kaleme alınmıştır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan şiir şöyledir:

Paşa Yiğit

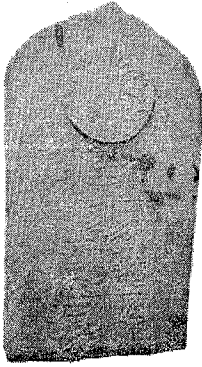
*Gözünde berk-ı celâdet, yüzünde reng-i celâl
Tecessüm eyledi karşımda şanlı bir timsâl
Elinde seyf-i mehâbet nümâ-yı dehhâsı
Bu ilk gazanfer-i İslâm, o merd-i bî emsâl
Livâ-ı hamd-i hidâyet bu dest-i rahmet ile
Bu kutr-ı kâfire salmıştı sâye-i ikbâl¹⁵*

13 Bk. Gliša Elezović, a.g.e., I, 136; Krum Tomovski, "Pregled na Poznačajnite Turbinja vo Makedonija", *Zbornik na Tehničkiot Fakultet*, Skopje 1957/58, 99; Lidija Kumbaradžić-Bogoević, "Les Turbés de Skopje", *Estratto Dagli Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli 1965, 35-36; a.mlf., *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, s. 92.

14 Fettah Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bk. Muhammed Aruçi, "Fettah Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 483-484.

15 Fettah Efendi'ye ait şiirleri arasında (elimizdeki yazma nüsha) bulunan söz konusu şiire müstensih (Kernal Aruçi) tarafından şöyle bir dipnot eklenmiştir: "Paşa Yiğit, Üsküp'te Meddah Medresesi avlusunda medfün bulunan Yiğit Mehmet Paşa'dır. Sultan Murad Merhum'un Kosova ordusunda Serdengeçti Alayı kumandanı olup harptan sonra Üsküp'te vâli idi" (Şiir, Vatanhi ve İctimâî Parçalar yazma defterinden kaydedilmiştir).

Üsküb'ün tarihî şahsiyetlerinden biri olan Meddah Baba¹⁶ ise, şeddesi olmayan Üsküb şivesine göre Medah Baba şeklinde telaffuz edilir. 1314 Kosova Salnâmesi'nde kaydedildiğine bakılacak olursa onun adına bir mektep olduğu ve camiin avlusunda ismini taşıyan bir medresenin bulunduğu görülmektedir.¹⁷ Meddah Baba'nın ayrıca Paşa Yiğit'in hocası Hoca Muhiddin olduğuna da Gliša Elezović tarafından (zikretmediği bir belgeye dayanılarak) işaret edilmektedir.¹⁸ Meddah Baba Üsküb için tarihî bir kişiliğe sahiptir. Gliša Elezović'in bizzat kaydettiğine göre, Paşa Yiğit türbesinin, medrese ve tekkenin biraz ötesinde Meddah Baba'nın defnedildiği anlaşılmaktadır. Gliša Elezović'in fotoğrafını verdiği kabir taşındaki tarihsiz kitabenin üst kısmında 20 parmaklı bir çark-ı felek bulunur.

Resim 2
Meddah Baba'nın Kabir taşı
"Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî / el-merhûm el-mağfûr / fâtihu
Üsküb eş-Şeyh / Medah Baba rûhiçun / el-fâtiha".¹⁹

Kitabede tarih yoktur. Ayverdi'ye göre kitabedeki ifade ve yazı itibariyle kabir taşı 15. yüzyıla ait değil, belki de daha geç dönemlere aittir. Kabrin yanında da bir havuzun bulunduğu ve oradaki suyun "kutsal su" olduğuna hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından inanıldığı, hatta buranın uzun bir süre ziyaretgâh olduğu ve söz konusu suyun "Medah Baba Suyu" olarak zikredildiği anlatılmaktadır.²⁰

16 Bk. Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 136.

17 Bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, 557-558; a.m.f., *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Yugoslavya*, III/3, s. 247, 290, 291; a. m.f., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, III/160.

18 Bk. Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 136.

19 Bk. Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 138, 139; Lidija Kumbaradži-Bogoević, *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, s. 92.

20 Bk. Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 138, 139; Lidija Kumbaradži-Bogoević, *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, 92.

Meddah Baba'ya "Üsküp fâtihi" nâmının verilmesi, büyük bir ihtimalle onun "mânevî sahada kuvvet ve celâdet sahibi" olması ve "şeyh ve baba unvanlarını taşıdığı halde halkın buna Üsküp fatihliğini" yakıştırması dolayısıyladır. "Nasıl ki İstanbullular, pek yerinde ve haklı olarak, Ak Şemsüddin'e İstanbul'un mânevî fâtihi pâyesini vermektedirler. Bunun için biz bu Meddah Baba'nın Paşa Yiğit olduğuna kaani' değiliz."²¹

Paşa Yiğit - Meddah Baba Külliyesi

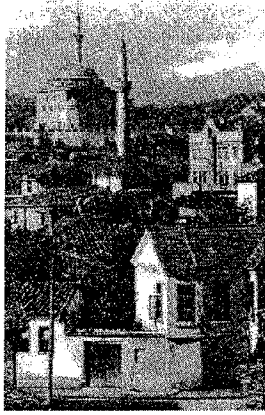
a. Paşa Yiğit (Meddah Baba) Camii

Osmanlı dönemine ait Üsküp'teki Paşa Yiğit (Meddah Baba) Camii, türbesi, tekkesi ve Meddah Medresesi hakkında fazla bilgi ve belge elde edilememiştir. Ancak, küçük bir külliye oluşturacak şekilde Üsküp fâtihi Paşa Yiğit tarafından ilk dönemlerde burada bir cami, bir tekke, medrese (ya da mektep) yaptırıldığı ve ona ait vakfiyenin hazırlandığı tahmin edilmektedir. Nitekim Ayverdi'nin görüşü de bu doğrultudadır: "Şeyh Meddah Baba Üsküb'ün fethinde büyük hizmeti geçmiş olarak bilinir ve öylece benimsenir. Bu camii kendisi tarafından değil, ona hürmet edenlerce yapıldığını düşündürecek işaretler de vardır. Onun namına bir mektep olduğu 1314 Kosova Salnâmesi'nde mukayyed olduğu gibi, Paşa Yiğit Camii avlusunda namını taşıyan bir medrese vardır. Bunlar gibi cami de ona izafeten yapılmış olabilir."²²

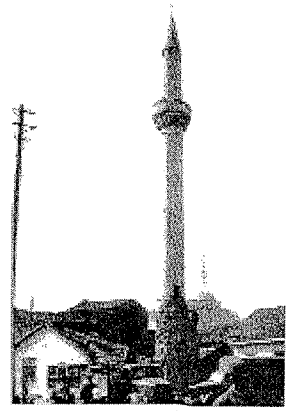
Söz konusu cami Osmanlı mimarisinin Üsküp'teki en eski eserlerinden biridir. Eski çarşıdaki Bitpazarı ile Sulu Han arasında bulunan bu caminin, Üsküb'ün 1943'teki bombardımanı esnasında yıkıldığı ve 1961'e kadar yalnız minaresinin kaldığı zikredilmektedir. Minarenin de 1961'de bilinmeyen nedenlerden ötürü yıktırıldığı bildirilmektedir. Caminin adının Yiğit Paşa Camii ve aynı dönemde de Üsküb'ün bir mahallesinin Yiğit Paşa Mahallesi olduğu kaydedilmektedir. Bu tür bilgiler özellikle Gliša Elezović'in elinde bulunan 1725 yılına ait Üsküp sicillerinin birinden gelmektedir. Caminin (Gliša Elezović'in elde ettiği 1822, 1860 ve 1862 yıllarına ait üç berattan başka) vakıfnamesine ulaşılammıştır. Ancak Paşa Yiğit'e ait vakıfların da bazı belgelerde zikredildiği görülmektedir.²³ Ayverdi'de ise Baba Meddah Camii ismiyle kaydedilmektedir (Ev.K.K., 758, d., 65-13. S.).²⁴

-
- 21 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, 557; a.m.f., *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Yugoslavya*, III/3, s. 247.
- 22 A.m.f., *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Yugoslavya*, III/3, s. 247.
- 23 Gliša Elezović, "Turski Spomenici u Skoplju", I, 140-141; *Turski Dokumenti za Istorijata na Makedonskiot Narod*, ed. Metodija Sokolovski, Skopje 1976, III, 279; Lidija Kumbaradži-Bogoević, *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, s. 91.
- 24 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Yugoslavya*, III/3, s. 247.

Resim 3
Paşa Yiğit Camii'nin bombardımandan (1943)
önceki hâli (Üsküp)

Resim 4
1961'de Paşa Yiğit Camii'nin yıkılan
minaresi (Üsküp)

b. Meddah Baba Tekkesi

Tekkenin Yiğit Paşa Camii sınırları içerisinde, daha doğrusu cami avlusunda olduğu tespit edilmektedir.²⁵ Evliya Çelebi Üsküb'ü ziyareti esnasında şunu kaydetmektedir: "Yirmi adet tekkeleri var. Mevlevihâne mâmurdur. Evvelce paşanın konağı idi. Melek Ahmed Paşa'nın fermanı ile Mevlâna'nın yeri oldu. Lokman Hekim Tekkesi, Baba Meddah Tekkesi meşhurdur."²⁶ Ancak tekkenin ne zaman yaptırıldığı, ne zamana kadar faaliyetinin devam ettiği, hangi tarikata mensup olduğu ve benzeri bilgiler edinilememiştir.

c. Meddah Medresesi

Meddah Medresesi ise, yine aynı külliye sınırları içerisinde bulunan eski ve değişikliklere maruz kalmış bir yapı olarak zikredilmektedir. Evliya Çelebi'nin yine Üsküp hakkındaki kaydettiği satırlarda: "Yetmiş yerde mektepleri var. Her cami yakınında bir mektep vardır. Koca Mustafa Paşa Mektebi en meşhurdur" şeklinde isim zikredilmeden her camii yanında birer mektep olduğu anlatılmaktadır.²⁷ Yine daha geç dönemlere ait *Üsküp Tarihi ve Civarı* eserinin müellifi Salih Asım'a göre, "Üsküp'te on iki medrese vardı. Bunlardan

25 Lidija Kumbaradži-Bogoević, *Osmanliski Spomenici vo Skopje*, s. 132.

26 Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, IX/100.

27 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, IX/100.

dördü daha evvelce metrûk ve muattal kalmış, sekizinde yirmi sene evveline kadar ulûm-ı dñniyye aksâmıyla kavâid-i arabiyye tedsîs edilmekteydi. Şimdiki halde yalnız eski Yeni Hamam civarındaki Emir İsmail ile Meddah Medrese'leri mevcuttur."²⁸ Bu tür bilgiler, Meddah Medresesi'nin Osmanlı dönemine ait bir medrese olduğunun işaretidir.²⁹ Ayverdi tarafından ise "Baba Meddah Mektebi", "Meddah Baba - Paşa Yiğit Medresesi", "Meddah Baba (Paşa Yiğit) Mektebi", "Meddah Baba Medresesi" ve "Meddah Medresesi" gibi isimlerle muhtelif yerlerde zikredilmektedir.³⁰ Ancak son dönemlerde ve günümüze kadar söz konusu medrese mezunları ve halk arasında "Meddah Medresesi" olarak telaffuz edilmektedir.

Medrese hakkında yeteri derecede bilgi, belge, doküman ve bibliyografyanın olmadığı bir gerçektir. Özellikle Osmanlı dönemine ait bu müessesenin ne zaman yaptırıldığı, faaliyeti, medresede okutulan ders müfredatı, hocaları, öğrencileri, tarihî seyri içerisinde medresenin tarihçesi, toplumdaki yeri ve benzeri konular hakkında hiçbir bilgi elde edilememiştir. Belki de Üsküp'te muhtelif dönemlerde yaşanan talihsizlikler, bu müesseseye ait çoğu bilgi ve belgeyi ortadan kaldırmıştır. Ancak *Üsküp Tarihi ve Civarı* eserinin müellifi Salih Asım tarafından kaydedilen "elyevm, ulûm-ı dñniyye aksâmıyla kavâid-i arabiyye okutulmakta, belki de hat ve hesap gösterilmektedir. Halbuki bu medreselerin îrâd ve akarı yoktur. İhtiyâcât-ı zamana göre ders programlarının tanzim ve tatbiki her halde evkaf hasılâtından muâvenet suretiyle idâme ve ıslâhı mümkün ve elzemdir."³¹ şeklindeki bilgiler okutulan ders müfredatı hakkında bu kadarla yetinmiştir. Medresenin tarihi hakkında Ayverdi tarafından kaydedilen bilgiler³² de yetersiz kalmıştır. Medresenin hoca kadrosu, burada tarih boyunca yetişen ulema ve medresede tahsil gören öğrenciler hakkında hiçbir bilgiye ulaşılammıştır.

28 Salih Asım, *Üsküp Tarihi ve Civarı*, s. 9.

29 Üsküplü Hacı Rüstem Bey'in oğlu Salih Asım'ın *Üsküp Tarihi ve Civarı* adlı eserinin ikinci baskısı 17 Haziran 1932 olarak verilmiştir (Üsküp 1351/1932). Ancak söz konusu eserin "Mukaddime" bölümünde: "Bundan yirmi dört sene evvel Üsküb'ün tarihçesini muhtasaran yazıp tab' ve neşretmişim." denildiğine göre, birinci baskının 1908'e ait olduğu anlaşılmaktadır (Üsküp 1327/1908).

30 Bk. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, II, 557; a.mlf., *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Yugoslavya*, III/3, s. 247, 290, 291; a. mlf., "Yugoslavya'da Türk Âbideleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, III/160.

31 Salih Asım, a.g.e., s. 9.

32 "Onun namına bir mektep olduğu 1314 Kosova Salnâmesi'nde mukayyed olduğu gibi, Paşa Yiğit Camii avlusunda namını taşıyan bir medrese vardır." Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri - Yugoslavya*, III/3, s. 247.

Buraya kadar zikredilen çok kısıtlı verilere dayanılacak olursa, Meddah Medresesi'nin Osmanlı dönemi Üsküp medreseleri arasında ilk kurulan medreselerden biri olduğu düşünülebilir. Daha doğrusu, Meddah Medresesi'nin Osmanlı dönemi sonrasına ait bir medrese olamayacağı ve Üsküp'teki medreseler arasında Üsküp fatihi Paşa Yiğit tarafından ilk yaptırılan bir medrese olduğu düşüncesi pek muhtemeldir.

Meddah Baba'nın ayrıca Paşa Yiğit'in hocası Hoca Muhiddin olduğu da ileri sürülmektedir.³³ Böyle bir askeri kumandanın kendi hocası nâmına cami, tekke, medrese, mektep ve başka unsurları içeren bir külliye yaptırmasının bir Osmanlı kültürü ve geleneği olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı söz konusu külliyenin bu şekilde Ayverdi tarafından da muhtelif yerlerde zikredilmesi, onun da aynı kanaate sahip olduğunu göstermektedir. "Baba Meddah Camii", "Baba Meddah Mektebi", "Meddah Baba - Paşa Yiğit Medresesi", "Meddah Baba (Paşa Yiğit) Mektebi" gibi unvanlar altında Ayverdi tarafından anlatılmaya çalışılan bu külliye hakkında belge, doküman ve bibliyografya yetersizliği yüzünden kesin karara varılamadığı izlenimi edinilmektedir.³⁴ Yine daha geç dönemlere ait *Üsküp Tarihi ve Civarı* eserinin müellifi Salih Asım tarafından kaydedilen veriler, Meddah Medresesi'nin Osmanlı dönemine ait bir medrese olduğunun işaretidir.³⁵ Bu tür kısıtlı tarihî belgelere dayanılarak Meddah Medresesi'nin Üsküb'ün fethinden sonra Yiğit Paşa tarafından kurulduğu tahmini ağırlık kazanmaktadır. Ancak büyük bir ihtimalle 500 yılı aşkın bir müddet faaliyetini sürdüren bu medrese hakkında başka bir bilginin olmaması, bir yandan Üsküb'ün ve oradaki tarihî eserlerin yaşadığı talihsizliği göstermekte, diğer yandan da bu konuda araştırma yapan ilim çevrelerini daha ciddi çalışmalara doğru sevk etmektedir.

d. Osmanlı Sonrası Meddah Medresesi

1- Yüksek İslâm Okulu

Osmanlı döneminin ilk devirlerinde yaptırılmış olan medrese hakkında akademik seviyede yeteri derecede bilgi, belge, doküman ve bibliyografya bulunmamasına rağmen, Osmanlı sonrası yeniden faaliyete geçen Meddah Medresesi'nin günümüz toplumu için çok büyük önem arzettiği düşünülmektedir. Büyük bir ihtimalle hem Osmanlı döneminde, hem de Osmanlı sonrasında

³³ Bk. Gliša Elezović, *a.g.e.*, I, 136.

³⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimâri Eserleri - Yugoslavya*, III/3, s. 247, 290, 291.

³⁵ "Üsküp'te on iki medrese vardı. Bunlardan dördü daha evvelce metrûk ve muattal kalmış, sekizinde yirmi sene evveline kadar ulûm-ı dîniyye aksâmıyla kavâid-i Arabiyye tedris edilmekteydi. Şimdiki halde yalnız eski Yeni Hamam civarındaki Emir İsmail ile Meddah Medreseleri mevcuttur." Bk. Salih Asım, *a.g.e.*, s. 9.

kesintilere uğrayan Meddah Medresesi, Üsküp'teki Osmanlı kültürü ve medeniyetine ait yüzlerce tarihî eserin talihsizliğini paylaşmıştır. Belki de bu çalışmamızla konuyu aydınlatacak noktalara değinilecek ve geleceğe yönelik bir adım atılacaktır.

Osmanlı sonrası döneme ait Meddah Medresesi hakkında da bilgi, belge, doküman ve bibliyografya eksikliği yaşanmaktadır. Ancak, söz konusu medresede bu dönemde öğrenimini yapmış olan kişilerden alınan şifahî bilgiler, onlara ait yazılar, şiirler ve benzeri veriler konumuza ışık tutabilmiştir.

Osmanlı'nın son döneminde, İstanbul'da öğrenim gören Studeničan'lı (Üsküp) Atâullah Kurtiş (Atâ Efendi) tarafından, I. ve II. Dünya savaşları arasında, Üsküp'te yeniden faaliyete konulan Meddah Medresesi, dinî, siyâsî ve askerî anlamda bölgeden ayrılan Osmanlı'nın kültür ve medeniyetine sahip çıkan en önemli bir dinî eğitim ve öğretim müessesesidir. İlim, kültür ve edebiyat sahasında çetin mücadeleler veren Atâullah Kurtiş ve öğrencisi Abdülfettah Raûf (Fettah Efendi) söz konusu medresenin kurucuları gibi görülse de, onların Üsküp'te önceden kurulan bir Osmanlı medresesinin devamını sağlayan en mühim unsurlardan biri olduğuna işaret edilmesi gerekmektedir.

Meddah Medresesi'nin üçüncü nesil ve başarılı öğrencilerinden biri olan Bekir Sadak tarafından söz konusu medresenin adının "Yüksek İslâm Okulu" olduğu belirtilmektedir. 1941-1944 yılları arasında Bulgar işgali sırasında da bu medresenin aynı adı taşıdığı zikredilmektedir. Bekir Sadak "bünyesinde ilk, orta ve yüksek kısımları içeren bir okul" olan bu müessesenin eğitim dilinin Türkçe olduğunu kaydeder ve geçmişte İstanbul Fatih'teki medreselerde uygulanan ders programının, ihtiyaca göre yapılmış bazı ilâvelerle bu medresede de aynen uygulandığını belirtir.³⁶ Yine üçüncü nesil öğrencilerinden olan Kemal Aruçi'nin (11 yaşında iken) medreseye başladığı (1931) ve icazet aldığı (1944) yıllar düşünülecek olursa, söz konusu medresedeki eğitimin 12-13 yıl sürdüğü ve medresenin gerçekten yüksek kısımları da içeren bir okul olduğu anlaşılacaktır.³⁷ Ancak, medrese mezunlarına verilen icazetin, H. Bedri Hamid yönetimindeki Makedonya İslâm Birliği Başkanlığı tarafından lise seviyesinde bir okul olarak kabul edildiği de görülmektedir.³⁸

36 Bk. "Biz Oralarda Kalmalydık", *el-Hilâl*, IV/22 [Üsküp 1990], s. 15.

37 Bk. Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi - Şiirlerim*, Üsküp 1999, s. 30-31, 60.

38 İcazetnâme'nin Makedonya İslâm Birliği Başkanlığı tarafından yapılan tasdikine bk. *Starešinstvo na Islamska Verska Zaednice vo NRM*, broj: 287/66, Skopje 8.10.1966 (İmza: Hacı Bedri Hamid - Başkan).

2- Başmüderriis

Meddah Medresesi'nin uleması arasında en bariz bir şekilde zikredilebilecek iki şahsiyet mevcuttur. Bunlardan biri başmüderriis Ataullah Kurtiş (Atâ Efendi), ikincisi de onun ilk yıllardan itibaren vekillliğini ve 1938'den itibaren de başmüderriislik görevini yapan Abdülfettah Rauf'tur (Fettah Efendi).³⁹ Birincisi Medrese'nin Osmanlı sonrası kurucusudur, ikincisi ise söz konusu Medrese'nin yetiştirdiği, pek nadir bir zekâyâ sahip olan bir şair ve ilim adamı timsalini oluşturacak mahiyettedir.

Atâullah Kurtiş (Atâ Efendi), Makedonya'nın başşehirî Üsküp'ün Studeniçan köyünde doğdu. Yüksek tahsilini İstanbul'da yapıp, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında Üsküp'e dönmüş ve orada Paşa Yiğit'in türbesi yanında Meddah Medresesi'ni yeniden faaliyete geçirmiştir. Üsküp ve civarında Atâ Efendi ya da Atâ Hoca diye tanındı. Söz konusu medresede yetişen talebelere de, siyasî amaçlı olarak "Atâ Hocacılar" denir.

Doğum tarihi, hayatı ve tahsili hakkında fazla bilgi yoktur. Okulda hem başmüderriislik görevini yapmış, hem de hadis ve Arapça hocası olmuştur. "Bu zat okurdu, fakat yazar değildi. Yazmayı gerektiren bir hâdise çıkınca, talebesi Fettah Efendi'yi devreye sokar, konuyu anlatır, ana hatlarını çizer, hatta kaynakları belirtir ve satırlara dökme işini ona bırakırdı. Uzun süre kendisiyle birlikte olma fırsatını buldum. İzzet ve vakarı yanında, sıradan insanlara yaklaşımında ciddi tevazu örneklerinin en güzeline rastladım."⁴⁰ tarzındaki ibareler onun hakkında verilen en sağlam bilgilerden sayılmaktadır.

Yine Bekir Sadak tarafından şöyle tanıtılmaktadır:

Birincisinden (Atâ Efendi'den) sadece Buhârî'nin bir kısmı ile aruz ve kafiye dersleri dinledim. Ders anlatım tarzı çok açık ve veciz. Dersin son birkaç dakikasını daima eğitici mülâhazalara ayırırdı. Bu, öğretim ve eğitimin bir arada yürütülmesinden ibaret bir yetiştirme tarzı. Hedef, verilen bilgilerin hayat ve günlük olaylarla ilgisini göstermek. Başka bir ifade ile bilgiyi mücerred olmaktan kurtarıp ictimaleştirmek. Onun talebesi olan Fettah Efendi'de aynı özellikler var. Ancak Atâ Efendi, tıpkı bir erkân-ı harb gibi, meselelere umûmî planda yaklaşıyor ve taarruz veya

39

"Medresedekilerden iki hocanın adını saygı ve rahmetle anabilirim: Atâ Efendi ve Fettah Efendi." Bk. "Biz Oralarda Kalmayıydık", *el-Hilâl*, IV/26 (Üsküp 1991), s. 17.

40

A.g.e., s. 17.

müdafaanın umumî hatlarını çizmekte daha başarılı. Fettah Efendi'de daha çok ayrıntılara girme temayülü var. Atâ Efendi'nin bir başka meziyeti de en buhranlı anlarda, telaşa düşmeden ve münakaşalara girmeden isabetli kararlar almak.⁴¹

Ataullah Kurtiş, başından itibaren (1921) Meddah Medresesi'nin başmüdürrisi olarak görev yapmıştır. Ancak mütevellî ile olan siyasi anlaşmazlıkları yüzünden 1936'da görevden alınmıştır. 1938'de ise Ulema Meclisi üyeliğine atanmıştır. Bu dönemde de Medrese'deki göreve öğrencisi Fettah Efendi devam etmiştir. Hayatının bundan sonraki dönemi hakkında pek fazla bilgi yoktur. Ancak, 1945'te kurulan komünist Yugoslavya iktidarı ilk iki yılda Atâ Efendi'ye karşı müspet davranışlar sergilemiştir. Muhtelif dinî bayramlar esnasında devlet ricâli tarafından da ziyaret edildiği bildirilmektedir. Aleyhinde bir siyasetin uygulanmasına başlandığı yılda (1948), bir bayram günü vefat ettiği söylenmektedir.

3- Ders Müfredatı

Medresedeki ders müfredatı ve sınıfların tanzimi hakkında verilen bilgiler yetersizdir. Klasik yöntemle birinci sınıflardan başlayan bu okulda ders programında *Emsile*, *Binâ*, *Maksud*, *Merah*, *İzzî*, *Avâmil*, *Emâlî*, *Halebî-i Sagîr*, *Mültekâ*, *Molla Câmî* ve benzeri eserlerin, ayrıca mantık derslerinin fazla yer aldığı, *İsagüci*, *Muğni't-tullâb*, *Şemsiye* ve *Fenârî*'den bazı bölümler, tasavvurat ve tasdikât kitaplarının da sırayla okutulduğu bildirilmektedir.⁴² Medrese'deki ders programı ve müfredatı hakkında geleceğe yönelik yeni ve daha gelişmiş çalışma tasarılarının da hazırlanması üzerinde durulduğu kaydedilmektedir. Müfredat konusunda Bekir Sadak tarafından verilen teklife başmüdürris tarafından müspet bir tavırla yaklaşıldığı ve kendisinin "ben, değişikliğin bu kadarını yapabildim, bundan ötesini siz yapın" şeklinde cevap verdiği anlatılmaktadır.⁴³ İkinci Dünya Savaşı'nın neticesi belli olduktan sonra, müfredat çalışmasının yön değiştirmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Buna Salih Asım şu şekilde işaret etmektedir: "Elyevm, ulûm-ı dîniyye aksâmıyla kavâid-i Arabiyye okutulmakta, belki de hat ve hesap gösterilmektedir."⁴⁴ Bekir Sadak da çok kısa bir şekilde, "vaktiyle Fatih gibi medreselerde tatbik edilen ders

41 A.g.e.

42 Bk. "Biz Oralarda Kalmahydık", *el-Hilâl*, IV/23 (Üsküp 1991), s. 15.

43 Bk. a.g.e., s. 15.

44 Salih Asım, *Üsküp Tarihi ve Civarı*, s. 9.

programının, zamanın ihtiyacına göre yapılmış olan bazı ilâvelerle aynen" uygulanmakta olduğunu söylemektedir.⁴⁵

Meddah Medresesi'nin, burada tahsil gören ve bugün hayatta olan kişilerle yapılan görüşmelere dayanılarak, 1920 ya da 1921'de Osmanlı sonrası faaliyete başladığı anlaşılmaktadır. Medreseyi eğitim ve öğretime açan ve başlatan kişinin, Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da öğrenim gören Makedonyalı (Studenıçan köyünden) Atâullah Kurtiş (Atâ Efendi) adındaki başmüderris olduğu zikredilmektedir.⁴⁶ Medresedeki ilk nesil öğrencilerinin oluşturduğu sınıf yedi kişiden ibaretti: Abdülfettah Rauf, Şuayp Aziz, Preşovalı Hafız Necati, Üsküplü Mehmet, Selim, Hafız Sadullah ve Hafız Şaban Efendiler. Ancak, çok kısa bir süre zarfında medreseyi terkeditp Kahire'deki El-Ezher Üniversitesi'ne tahsile giden Şuayp Aziz'den sonra⁴⁷ birinci neslin altı kişi olarak kaldığı bildirilmektedir. 1933 yılında, burada düzenlenen ilk icazet töreninde, her biri sonraki yıllarda Makedonya ve Kosova'da çeşitli hizmetler yapan Abdülfettah Rauf (Fettah Efendi) ve beş arkadaşı diploma aldı.⁴⁸

Medresenin ikinci neslinin dokuz kişiden ibaret olduğu söylenmektedir: Hasan Efendi Yusuf, Hafız Mustafa Efendi Şemo, Âmâ lakabıyla meşhur Hafız Hasan Efendi, Hafız Abdürrahim Efendi, Hakkı Efendi Hogoshti,⁴⁹ Ustrumcalı (Strumica) Hüseyin Efendi, Üsküplü Abdürrahman Ağa'nın oğlu Osman Efendi, Haraçinalı (Üsküp) Ferhat Efendi ve İdris Efendi Süleymani adındaki zevâtn bir

45 Bk. "Biz Oralarda Kalmahydık", *el-Hilâl*, IV/22 [Üsküp 1990], s. 15.

46 Ataullah Kurtiş hakkında makalenin son kısmında daha fazla bilgi verilecektir.

47 Makedonya Türklerinin millî ve dinî hak ve hürriyetleri uğrunda mücadelesini veren illegal "Yücel" teşkilâtının kurucusu ve beyni olan Şuayp Aziz el-Ezher Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Kendisinin Abdülfettah Rauf'un amcasının oğlu olduğu belirtilmektedir. Buna rağmen, Meddah Medresesi'nin Yücel teşkilâtı ile bir ideolojik bağı olup olmadığı hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Konu hakkında bk. Mehmed Ardıcı, *Yücelciler 1947*, tür. yer.; Muhammed Aruçi, "Fettah Efendi", *D/A*, İstanbul 1995, XII, 483-484.

48 Medresenin ilk icazet töreni 1933'te tertiplendiği hakkında Bekir Sadak şöyle ilâve etmektedir: "Medresenin ikinci sınıfına devam ederken, bir yandan da hafızlığa çalışmış ve 1933 yılında yedi ay zarfında hıfzımı tamamlamıştım. Tam bu yılda medrese ilk mezunlarını veriyordu. İcazet merasimi Üsküb'ün Sultan Murad camiinde icra edilecekti. Daha iki gün önce Üsküp sokakları dışardan gelen ulema, meşâyih ve diğer davetlilerle dolup taşmıştı. Yıllar yılı görülmemiş bir bayram havası esiyordu. 1918, hatta 1914'ten bu yana Osmanlı hakimiyetinden kopup yabancı bir idare altında yaşayan Müslümanlar için bu merasim büyük önem taşıyordu. Merasim Cuma günü başlayacak ve belirli birkaç evde binlerce kişiye verilecek öğle ve akşam ziyafetleriyle üç gün sürecekti. Üsküp'ün tarihinde böyle muazzam bir merasim hatırlanmıyordu." Bk. "Biz Oralarda Kalmahydık", *el-Hilâl*, IV/22 [Üsküp 1990], s. 15.

49 Kosova asıllı olan Hakkı Efendi Hogoshti, 1945'ten sonra, uzun süre hapisshanedede kaldıktan sonra ölümüne mahkûm edilmiş ve bugüne kadar bile cenazesi ailesine teslim edilmemiştir (bk. "Shqiptarët Duhet t'i Kthehen Vlerave të Tyre Shpirtërore", *Dituria Islame*, X/61 (Pristinë 1994), s. 12).

kısmı büyük bir ihtimalle yine 12 yıl zarfında icazet sahibi olmuştur. Ancak, icazetin ne zaman ve nasıl verildiği hakkında bir bilgi edinilememiştir.

Medresenin üçüncü nesli de altı kişiden oluşmakta olup bunlar Bekir Sadak, Kemal Aruçi, Cemal Cemali (Kumanovalı Cemal Efendi), Hafız Sami Efendi, Ramadan Efendi ve Hafız Salih Efendi İdris grubudur. 1931'de derse başlayan bu sınıfın, Kemal Aruçi'nin hicrî 1363 (1944) tarihli icâzetnâmesine ve Bekir Sadak'ın verdiği "bu medrese 1944'te üçüncü grup mezunlarını vermişti" bilgisine dayanılarak, 1944'te icâzet almış bir sınıf olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰

Söz konusu üç gruptan başka, dördüncü grubun 1938'de, beşinci grubunsa daha geç bir dönemde derse başlamış olduğu bildirilmektedir. Dördüncü grupta Ataullah Kurtiş'in oğlu Nimetullah Kurtiş de vardı. Bu iki grup hakkında yeterince bilgi edinilememiş olup icâzet alıp almadıkları da bilinmemektedir.

Medresedeki hoca kadrosu medresenin içinden geliyordu. Ataullah Kurtiş'in başmüderris olduğu bilinmektedir. Ancak diğerleri konusunda Bekir Sadak'ın "Meddah Medresesi'nin kendine göre bir usûlü vardı. Yüksek sınıflardaki talabelerin bazısına aşağıdaki sınıflarda hocalık yaptırılırdı. Hatta önce müzâkere döneminden geçirilir, sonra da kendisine dersi verdirilirdi. İcâzet almadan önce, ben hem müzâkere yapmak hem de ders vermekle görevlendirilmişim."⁵¹ şeklinde kaydettiği ve şifâhî olarak edinilen bilgiler ışığında kadronun medresede yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Birinci nesilden Abdülfettah Rauf (Fettah Efendi), Hafız Şaban Efendi, Hafız Necati Efendi ve Mehmet Efendi, üçüncü nesilden de Bekir Sadak ve Kemal Aruçi'nin medresedeki kadroda hoca olarak görev aldıkları bilinmektedir. Dışardan getirilen kadro hakkında pek fazla bilgi edinilmemiştir.

1944'te müttefik güçlerin Üsküb'ü bombardımanı esnasında medresenin büyük bir kısmının Ataullah Kurtiş'in Üsküp'ten 12 km. uzaklıktaki köyü Studeniça'na taşındığı ve bir süre orada derslere devam edildiği zikredilmektedir. Bir süre sonra yine Üsküb'e geri dönülüp 1947 yılının Nisan ayına kadar derslere devam edildi. Ancak bu tarihte kurulan yeni Yugoslavya devleti makamlarının kararıyla Meddah Medresesi'nin faaliyetine son verildi. Medresenin o günlerde öncülüğünü yapanlar da mahkemelere sevk edilip cezalandırıldılar.⁵²

50 Bk. İcâzetnâme'nin Abdülfettah Abdür-rauf imzalı son sayfası (orijinali Muhammed Aruçi'nin kitaplığında mevcuttur); "Biz Oralarda Kalmalydık", *el-Hilâl*, IV/23 (Üsküp 1991), s. 15.

51 Bk. *a.g.e.*, s. 15.

52 Bk. "Fettah Rauf ve Onun Grupuna Dahil Balistlerin Yargılanması", *Birlik* (Üsküp, 1 Ekim 1947), s. 4; "Biz Oralarda Kalmalydık", *el-Hilâl*, IV/23 (Üsküp 1991), s. 15.

4- Sivil Bir Hareket Olarak Meddah Medresesi

Meddah Medresesi'nin özel bir okul olduğu ve zamanın devlet makamlarıyla pek fazla uyumlu bir halde olmadığı anlaşılmaktadır. Daha doğrusu söz konusu medresenin, kendi klasik yöntemleriyle, bölgeden ayrılan Osmanlı tarzı eğitime sahip çıkmakta kararlı olduğu görülmektedir. Hilâfetin ortadan kalkması, Rumeli'nin ve özellikle Makedonya'nın Osmanlı hakimiyetinden çıkması gibi olaylar, medresenin bölgede bir Osmanlı-İslâm düşüncesi hareketinin odak noktasını teşkil ettiğini ve bu açıdan bazı çevrelerle olan mücadelesini sürdürmek zorunda kaldığını göstermektedir.⁵³

Dönemin resmî makamlarını kendilerine yakın hissetmeyen medrese yöneticilerinde devlet politikasına aykırı bir eğitimin sürdürülmesi kanaati hakimdi. Yöre halkının kaybettiği Osmanlı iktidarını değiştirecek başka çözümlere de zaman zaman başvuruldu. Okul bu tür siyasî amaçlardan da uzak kalmıyordu ve dolayısıyla Yugoslavya komünist iktidarı zamanında hem medrese kapatıldı, hem de Atâ Efendi ve talebeleri resmî makamlar tarafından eziyete mâruz bırakıldılar. Dolayısıyla ne devlet bürokrasisinde ne de Diyanet câmiasında (Hacı Bedri Hamid'in, sonra da kısmen Hacı Yâkub Selimoski'nin başkanlığındaki Poverenstvo ya da Starešinsvo na Islamska Zaednica na SRM) kendilerine yer verilmiştir. Ayrıca talebelerin bir kısmı yıllarca hapishanelerde kalmış (Fettah Efendi ve onun eğitim ve öğretiminden geçen Kemal Aruçi ve Cemal Efendi (Cemail Cemali), bazıları uzun süre hapishanede kaldıktan sonra ölüme mahkûm edilmiş (Hakkı Efendi (Haki Efendi Hogoshti) gibi), bazıları da çıkar yolun ancak Türkiye'ye göç etmekte (Bekir Sadak gibi) olduğunu görmüşlerdir.⁵⁴ Osmanlı iktidarının yerini belki en zor şartlar altında "Büyük Arnavutluk" idealinin dolduracağı düşüncesiyle de bu kanaatin yaygın olduğu görülmektedir.⁵⁵

O dönemde Yugoslavya'daki dinî muhtariyet kanununa göre bütün vakıfların Vakıflar Müdürlüğü'ne bağlanması gerekmektedir. Ancak Meddah Medresesi, camii ve vakıfları mütevellinin idaresine bırakılmıştı. Siyaset

53 Çünkü "Medrese bir eğitim müessesesi idi, fakat bunun yanında bir düşünce (İslâm düşüncesi) hareketinin odak noktasını teşkil ediyordu... Çevresindekilerin bu tutumu o devirdeki Üsküp Ulema Meclisi (Diyanet İşleri Başkanlığı) ile Vakıflar Dairesi Müdürlüğü'nün takip ettiği siyasete uygun düşmüyordu. Vakıflar Müdürü o zamanki Belgrad hükümetinin güçlü simalarından biri olarak görev başında bulunuyordu." Bk. *a.g.e.*, IV/22 [Üsküp 1990], s. 15.

54 Bk. "Biz Oralarda Kalmahydık", *el-Hilâl*, IV/26 [Üsküp 1991], s. 17; "Shqiptarët Duhet t'i Kthehen Vlerave të Tyre Shpirtërore", *Dituria Islame*, XI/61, s. 12.

55 Bk. Muhammed Aruçi, *a.g.e.*, s. 225.

alanındaki anlaşmazlık yüzünden başmüdürris ile mütevellinin arası açılınca, mütevelli yetkisini kullanarak başmüdürrisi görevden almıştı. Kısa bir süre zarfında medrese öğrencileri de medrese binasını terketti, bir bina kiralandı ve medrese orada faaliyetini sürdürdü.⁵⁶

Medresenin ilginç tarafı, klasik bir medrese olmasına rağmen, Makedonya için birkaç ilim adamını yetiştirmesidir. Abdülfettah Rauf ve Kemal Aruçi'nin muhtelif dönemlerde Makedonya Millî Tarih Enstitüsü (Institut za Nacionalna Istorija) ve Makedonya Arşivi'nde (Arhiv na Makedonija) uzman olarak akademik çalışmaları da görülmektedir. Bekir Sadak ise yıllarca İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü ve daha sonraları Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde hocalık yapmış, IRCICA'da da akademik çalışmalarını sürdürmüştür. Osmanlıca, Farsça ve Arapça'ya hakim olan medrese kadrosunun, çağdaşları arasında çok bariz bir şekilde sıvrıldıkları görülmektedir. Özellikle Abdülfettah Rauf ve Kemal Aruçi'nin elimizdeki şiirleri bunun bir göstergesidir.⁵⁷ Medreseden yetişen bir kısım ulemanın milletin dertlerini dile getirmek için şiir sahasına başvurduğu açıkça görülmektedir. Abdülfettah Rauf ve Kemal Aruçi'nin bu konuda medresenin en bariz şahsiyetleri olduğu bilinmektedir. Şiirlerin büyük bir kısmında, maziye karışmış tarihî mefâhirlere kaybolup giden Osmanlı medeniyetinin mirasına karşı duyulan hasret ve üzüntü dile getirilmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Yugoslavya'dan Türkiye'ye başlatılan göçe karşı çıkmış ve muhtelif yerlerde bu göçün dinî açıdan caiz olmadığı söylendiği gibi, bu tür bir kanaat şiirlere aktarılmıştır.⁵⁸

1945 sonrası kurulan Yugoslavya komünist iktidarı tarafından Müslüman milletlere ve İslâm'a karşı izlenen siyaset karşısında Meddah Medresesi'nin kadrosu ayakta durmuş ve çok titiz bir şekilde davranmaya çalışmıştır. Özellikle

56 Söz konusu hadisenin Kemal Aruçi'nin Eylül 1936 tarihli "*Koca bir memleketin yegâne sermâye-i irfân ü maârifî bulunan Meddah Medresesi'nin seddi ve talebe-i ulûmun zulmen tard ü ihraci üzerine musâb olan evlâd-ı memleket terâneleri*" adlı şiirine bakılacak olursa 1936'da cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Bk. *a.g.e.*, IV/23 [Üsküp 1991], s. 15; Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi - Şiirlerim*, s. 86-87.

57 Bk. Muhammed Aruçi, "Fettah Efendi", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 483-484; a.mlf., *Kemal Efendi Aruçi - Şiirlerim*, s. 73-340.

58 Balkan Müslümanlarının I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlattıkları ve özellikle Türkiye'ye teşvik edilen göç hadisesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da büyük bir hızla devam ettiği için, Atâ Efendi ve talebelerinin siyasî amaçlı olarak verdikleri bir fetvadır. Talebeleri arasında bu fetvayı en çok benimseyenlerden biri de Kemal Aruçi'dir. Hocası Fettah Efendi ve Kalkandelen'de yaşayan Hafız Cemil Efendi de aynı görüşleri savunmuşlardır. Kemal Aruçi'ye bu fetvanın şer'î mesnedini sorduğumda, "Müslüman toplulukların Balkanlar'daki toprakları terketmelerini engellemek için mücadele vermek suretiyle, bölgedeki Ortodoks Panславist idealerin gerçekleşmesine engel olmak yolunda atılmış bir siyasî adım olduğunu" söylemiştir.

geleceğe yönelik dinî kadronun yetiştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Kadroyu oluşturan kişilerin Kosova ve Makedonya asıllı olmaları, hareketin bir anda her iki bölgede yayılmasına vesile olmuştur. Kadronun yetiştirilmesinde medrese imkanı olmayınca, çok gizli bir şekilde evlerde öğrenci okutulmuştur. Bunlar arasında Preşovalı (Sırbistan) Hafız Necati Efendi ve Vrapçisteli (Makedonya) Kemal Aruçi zikredilmektedir.⁵⁹

Makedonya ve Kosova için büyük önem arzeden söz konusu medresede yetişen ulemanın Meddah Medresesi, tarihçesi, ders müfredatı, kadrosu, öğrencileri ve okulun muhtelif dönemlerde yaşadığı problemler hakkında yazmadıkları görülmektedir. Bütün bu ve benzeri konuları, dönemin örf ve âdetine uygun bir şekilde, muhtelif dinî sohbetlerde dile getirmişlerdir. Çağdaş araştırmacıların bu tür konularda şifâhî bilgilere başvurmaları kaçınılmazdır.

Resim 5

Soldan sağa: Nimetullah Kurtiş, Fettah Efendi,
Kemal Aruçi ve Cavit Saraçoğlu. Kale, Üsküp ts.

59 Mesela, Kemal Aruçi 1967-1977 yılları arasında klasik metotlara göre evinde başlattığı özel bir sınıfta iki nesil öğrenci yetiştirmiştir. Burada *Emsile*'den başlayarak *Molla Câmi* adıyla meşhûr olan *el-Fevâidü'z-ziyâiyye* adlı esere kadar muhtelif İslâmî ilimleri okutmuştur. Bu esnada "çalıştığı arşive (Arhiv na SRM) eleman yetiştiriyor" diye dönemin devlet yetkilileri tarafından da rahatsız edilmemiştir. Talebelerinin birinci nesli yedi öğrenciden, ikinci nesli ise beş öğrenciden ibaretti. Bk. Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi - Şiirlerim*, s. 35-36. Kemal Aruçi'nin hayatı hakkında bk. a.mlf., a.g.e., s. 29-40.

Resim 6
Talebelik döneminde üç arkadaş (soldan sağa):
Bekir Sadak, Ramadan Efendi ve Kemal Aruçi
Meddah Medresesi, Üsküp ts.